

'טרור אל-אקצא': מקומו של המניע הדתי בטרור העממי
(מאמר של נדב שרגאי המבוסס על ספרו החדש: 'טרור אל אקצא, מעלילה לדם',
בהוצאת 'המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה' והוצאת הספרים 'סלע מאיר')

12 באוגוסט 2020

עיקרי הדברים

◀ שורשי עלילת 'אל-אקצא בסכנה' נטועים עמוק בימי 'המפתי הגדול' חאג' אמין אלחסיני, עוד בשנות העשרים והשלשים של המאה שעברה. **עלילה זאת הועצמה בעשורים האחרונים והייתה למבער דתי, אפקטיבי ביותר, להנעת 'הטרור העממי', ולא פעם גם להנעת פיגועי טרור 'חם' ומאורגן.** העלילה מעוררת בקרב הציבור המוסלמי הרחב רגשות עזים, דתיים ולאומיים והיא אף מאחדת סביבה את ערביי ישראל וערביי יהודה, שומרון ומזרח ירושלים.

◀ מאות פיגועים או ניסיונות פיגוע, שהתרחשו ברחבי ישראל בשנים האחרונות במסגרת 'הטרור העממי', **בוצעו על ידי מחבלים, ששאבו השראה מעלילה שקרית זו והאמינו שישראל פועלת כדי להרוס את המסגדים בהר הבית.** העלילה חדלה במשך שנים להיות הסתה ותעמולה שקרית בלבד **והפכה ל'פס ייצור של טרוריסטים'.** חלק מ'השהידים' של אל-אקצא' סבלו ממצוקה אישית קשה או שהיו מעוררים בנפשם. **הם בחרו לתעל את בעיותיהם האישיות למקום הדתי והלאומי ולדרך הטרור במטרה לזכות לרהביליטציה ולטיהור בחברה הפלסטינית.**

כרזות המתארות את האיום הישראלי על מסגד אלאקצא

(מימין: חשבון האינסטגרם של Khalaji.mohammadali; משמאל: חשבון האינסטגרם של Hajjaj_cartoons.
מתוך ספרו של נדב שרגאי, עמוד 125).

◀ החיבור והאינטראקציה בין השהאדה (קרי, הקרבת הנפש למען האסלאם) לבין האמונה העזה והכמעט עיוורת, ש'אל-אקצא בסכנה', **הם שהביאו באמצע העשור השני של המאה ה-21 ל'טרור אל-אקצא'.** היה זה 'טרור עממי' שאינו מוכוון ארגונית, שברובו בוצע על ידי יחידים. הוא שאב השראה מהאיום הנשקף לכאורה לאל-אקצא ומהשהאדה כאחד, ומבצעיו היו ל'שהידים' של אל-אקצא'. כך למשל, 67 מבין 71 הפיגועים, שהתרחשו בירושלים בין אוגוסט 2014 למאי 2016, היו קשורים בדרך כזאת או אחרת ל'פשעי

היהודים' בהר הבית ולאל-אקצא. הללו הוזכרו כסיבה היחידה, או כאחת הסיבות, שהניעו את המפגע לצאת לפעולתו.

◀ מחקר שערכו פרופ' אריאל מררי ובעז גנור עבור המשרד לביטחון-פנים מלמד כי ברקע הפיגועים עומד שילוב של מוטיבציות: 'נסיבות פסיכולוגיות, מניעים אידיאולוגיים ונסיבות אישיות'. **שני שלישי מכלל המפגעים שנכללו במדגם הראיונות האישיים שערכו השניים סבלו מהפרעה נפשית, פסיכוזה או נטייה אובדנית. 54% מהנבדקים אף ציינו, שהעדיפו למות בפיגוע.** השאלה המתבקשת היא **האם מצוקתם האישית, ולעיתים אף נטייתם האובדנית של המפגעים היא שהובילה אותם, מתוך רצון עצמאי ומושכל, לבצע את הפיגוע?**, או שמא החברה הפלסטינית היא זאת שדחקה אותם ודוחקת אנשים במצוקה להפוך לשהידיים כדי 'להציל את מסגד אל-אקצא' או לקדם רעיונות פלסטיניים לאומיים?

◀ התשובה לשאלות אלו ברורה למדי: בחלק לא מבוטל מהמקרים, המציאות מלמדת, ש'השהידיים של אל-אקצא' סבלו תחילה ממצוקה אישית משמעותית אחרת, שאינה דתית או לאומית. **החברה הפלסטינית, שאינה חברה פתוחה, לא השכילה להכיל את מצוקתם, וגם לא העמידה לרשותם כלים מקצועיים שיאפשרו להם להתמודד עמה.** רבים מהם העדיפו אפוא **לתעל את בעיותיהם האישיות הקשות למקום הדתי והלאומי, ולדרך הטרור**, כשהם שואבים השראה מהאתוסים הפלסטיניים: 'אל-אקצא בסכנה' והשהאדה.

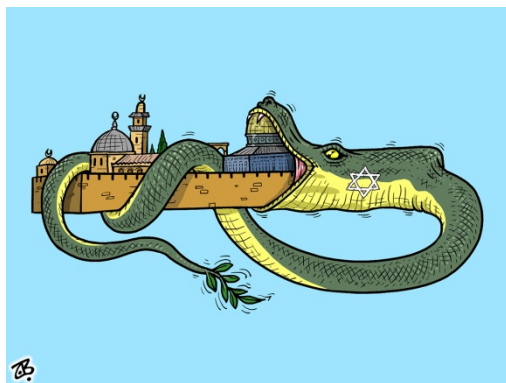
מבוא

החיבור בין עלילת 'אל-אקצא בסכנה' והשהאדה כמקור השראה לטרור העממי

◀ עלילת 'אל-אקצא בסכנה' גורסת שמדינת ישראל פועלת כדי למוטט את מסגדי הר הבית ולבנות תחתיהם את בית המקדש השלישי. שורשי השקר נטועים הרחק בימי 'המופתי הגדול' חאג' אמין אל חוסייני בשנות העשרים והשלשים של המאה שעברה, אך הוא הועצם מאד בעשורים האחרונים והפך מקובל ורווח בשיח המוסלמי, הערבי והפלסטיני.¹ פיגועים רבים שמלווים את חייו כאן כבר שנים אחדות, נסמכים ושואבים השראה מעלילת 'אל-אקצא בסכנה', מכיוון שכך ראוי לכנותם: 'טרור אל-אקצא'.²

¹ להעמקה ראו: נדב שרגאי, עלילת 'אל-אקצא בסכנה', דיוקנו של שקר, הוצאת מעריב והמרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 2012.

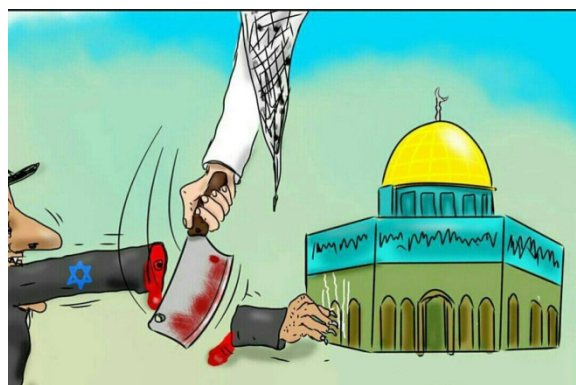
² להעמקה והרחבה ראו: נדב שרגאי, טרור אל-אקצא. מעלילה לדם. המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה והוצאת סלע – מאיר, 2020.

**כרזה הממחישה את עלילת 'אל-אקצא בסכנה'
(חשבון האינסטגרם של Hajaj_cartoons, מתוך ספרו של נדב שרגאי, עמוד 125).**

◀ בין השנים 2014-2017 יצאו מאות מפגעים פלסטינים אל חוצות הערים ומקומות היישוב היהודיים ברחבי ארץ ישראל, במסגרת פעולות שהוגדרו על הפלסטינים כ'טרור עממי'. הם דקרו, דרסו ולעיתים גם ירו במטרה אחת: לפגוע, לפצוע ולרצוח כמה שיותר יהודים, והכול 'בשם אל-אקצא'. רבים מהמפגעים נהרגו תוך כדי פעולת הטרור שביצעו, והחברה הפלסטינית הכתירה אותם כשהידים.

◀ 'השהידים של אל-אקצא' ראו עצמם חלק ממאבק שנועד להציל את המסגד. הם ושולחיהם תיארו את מסגד אל-אקצא - שעליו 'השתלטה ישראל' - כ'שבוי', 'מחולל', 'מטונף' ו'מאויים'. להבנתם, אל-אקצא - כטריטוריה מוסלמית קדושה - נתון בסכנה נוראה. רבים מהם האמינו לגרסאות הרבות מספור של העלילה, לפיה מדינת ישראל זוממת למוטט את המסגדים בהר הבית. רבים אחרים הוסתו להאמין לנדבך הנוסף שנבנה בשנים האחרונות על גבי עלילת היסוד, ולפיו - ישראל זוממת לשנות את הסטטוס קוו בהר הבית, ולאפשר תפילת יהודים שם. העובדות או ההיגיון כמעט שלא שיחקו תפקיד בעולמם של השהידים הללו, ממש כפי שלא שיחקו תפקיד אצל שולחיהם. האמונה והרגשות הדתיים האפילו עליהם.

**כרזות הקוראות לגדיעת היד הישראלית החומדת את מסגד אל-אקצא וליצוע פיגועי דקירה
(מימין: דף הפייסבוק של Syrilution, עמוד 43 בספרו של נדב שרגאי; משמאל: דף הפייסבוק של
Moh.bassam.3, עמוד 40 בספרו של נדב שרגאי).**

◀ עוד לפני שעלילת 'אל-אקצא בסכנה' התפתחה במתכונתה הנוכחית, הפלסטינים העניקו ל'שהאדה' - מונח דתי אסלאמי - משמעות חדשה. הם זיכו בתואר זה כל מי שנהרג תוך כדי רצח או ניסיון לרצח יהודים. ה'שהיד', או בריבוי 'שהדאא', הוא במקורו מונח דתי-מוסלמי, שפירושו המילולי הוא 'עד'. זהו תואר שניתן

למוסלמי לאחר מותו, אם נהרג תוך כדי מלחמה למען הדת או תוך כדי קיום מצווה דתית.³ שהאדה היא מעין מרטיריות, ובלשון המדוברת כיום – שהיד הוא כל מי שנפל במלחמה נגד לא-מוסלמים, בין שנהרג כלוחם ובין שלא נמנה עם הלוחמים, ובלבד שמת כתוצאה מפגיעת אויבי האסלאם. אלה הנחלצים לג'יהאד – למלחמה יזומה נגד אויבי האסלאם - ומחרפים את נפשם (אסתשהאד) נחשבים לבעלי מעלה וייחוס מיוחדים.⁴

◀ המופתי הראשי של כוחות המשטרה ברשות הפלסטינית, שיח' עבד אל-סלאם אבו שח'ידם, פירט כבר בשנת 1999, שנים רבות לפני גל פיגועי הטרור 'אל-אקצא בסכנה', את התגמולים בהם זוכה שהיד על פי המסורת המוסלמית: "משעה שניגרת טיפת דמו הראשונה הוא אינו חש את כאבי הפציעה ונסלח לו על כל מעשיו. הוא רואה את מושבו בגן העדן, הוא ניצל מחיבוטי הקבר, נחסכת ממנו חרדת יום הדין, הוא נושא שבעים נשים מקרב שחורות העין (יפות התואר), הוא משמש מליץ יושר עבור שבעים מקרוביו...".⁵

◀ ברוח דומה דיבר על שהידיים (שנתיים אחר כך) גם המופתי של הרש"פ, שיח' עכרמה סברי, בדרשת יום שישי שנשא במסגד אל-אקצא. הדברים נאמרו על רקע גל פיגועי ההתאבדות ב'אינתיפאדת אל-אקצא' (האינתיפאדה השנייה). סברי הבהיר כי "המוסלמי אוהב את המוות ואת שהאדה, כפי שהיהודים אוהבים את החיים", וכי "המוסלמי אוהב את המוות (ומבקש) לזכות בשהאדה, אינו נבהל או נתקף פחד מן הדיכוי... או מנשקם של שופכי הדמים...".⁶

◀ שיח' יוסף אל-קראווי, מחשובי הפוסקים המוסלמים בדורנו ואיש 'האחים המוסלמים', שכהן עד 2018 כנשיא האיחוד הבינלאומי של חכמי הדת המוסלמים, הבהיר, כבר בשנות ה-80 של המאה העשרים, כי למרות שהאסלאם אינו רואה בהתאבדות פעולה לגיטימית, הרי שמי שנהרג בפיגוע התאבדות מול ישראל נחשב לשהיד. "ישראל היא משהו אחר", פסק אל-קראווי, "הפיגועים נגדה מותרים... מותר למתנגד להפוך לפצצה חיה ולפוצץ את עצמו בקרב אויביו".⁷ גם שיח' מוחמד סייד טנטאווי, האימאם הגדול של מסגד אל-אזהר והשיח' הגדול של אוניברסיטת אל-אזהר בקהיר, שהלך לעולמו ב-2010, פסק (ב-1996) כי "מי שמתפוצץ בין אויבים כדי להגן על אדמתו נחשב לשהיד".

◀ במהלך האינתיפאדה השנייה תרם גם יאסר ערפאת 'חותמת כשרות' משלו לשהאדה באמצעות מסר קליט שטבע: "לירושלים צועדים מיליוני שהידיים".⁸

◀ השטח קשר את דבריו לאל-אקצא. בהפגנות ברחבי יהודה ושומרון צעקו ההמונים לא פעם: "לאל-אקצא צועדים מיליוני שהידיים". בראשית שנות האלפיים ביקרו מאות ערבים ישראלים בלשכתו של יו"ר הרשות

³למען הדיוק נציין כי למילה 'שהאדה' יש בערבית שלוש משמעויות: (א) עדות, מתן עדות; (ב) הצהרת האמונה המוסלמית; (ג) הקרבת הנפש למען האסלאם, זוהי הצהרת האמונה בדרגה העליונה והיא נקראת אל-שהאדה אל-כברא, כלומר 'השהאדה הגדולה' (מתוך: מנחם מילסון, *ג'יהאד כיום*, פורסם כתקציר מאמר בספריית מט"ח, מתוך אתר ממר"י).

⁴מנחם מילסון, *ג'יהאד כיום*, שם.

⁵אל-חיאאת אל-ג'דידה (רש"פ), 17.9.1999, בתוך: 'על שמחת אימהות שהידיים', 4.12.2001, אתר ממר"י.

⁶רדיו 'קול פלסטין' (רש"פ), 25.5.2001, בתוך: 'על שמחת אימהות שהידיים', שם.

⁷מובא על ידי ד"ר שרי גולדשטיין-פרבר במאמרה: 'לוחמה פסיכולוגית בשטחים והפרופיל של המפגע המתאבד', *מערכות* 389.

⁸ערפאת: "אנחנו הולכים לירושלים עם מיליוני שהידיים", אתר 'וואינט', 29.3.2002.

הפלסטינית יאסר ערפאת ברמאללה ויחד עימו הבטיחו גם הם בקריאות קצובות: "את דלת אל-אקצא נפתח בדם שהידיים"⁹.

◀ החיבור והאינטראקציה בין השהאדה, כפי שהפלסטינים הבינו והטמיעו אותה, לבין האמונה העזה והכמעט עיוורת ש'אל-אקצא בסכנה' - הם שהביאו, באמצע העשור השני של המאה ה-21, ל'טרור אל-אקצא'. היה זה 'טרור עממי' שאינו מוכוון אירגונית, שברובו, בוצע על ידי יחידים. הוא שאב השראה מעניין אל-אקצא והשהאדה כאחד, ומבצעיו היו ל'שהידיים של אל-אקצא'.

◀ היו במערכת הביטחון (ובתקשורת) שאמנם נטו להגדיר אירועים אלה בסתמיות מה, כ'טרור יחידים', או באוקסימורון - 'אינתיפאדת היחידים'. ואולם, 'היחידים' הללו התקבצו כרבים סביב רעיון משותף והפכו עצמם חלק מעניין קולקטיבי מובהק, בו דבקו המוני מוסלמים: עלילת הדם השקרית על 'אל-אקצא שבסכנה'.
 ◀ רבים מ'פיגועי היחידים' שהיוו חלק מ'הטרור העממי', (הבלתי מוכוון ארגונית), ינקו מעלילה זאת, שתלתה כאמור במדינת ישראל מזימה להחריב את מסגדי הר הבית. בספרי: עלילת 'אל-אקצא בסכנה' - דיוקנו של שקר,¹⁰ שיצא לאור ב-2012, הרחבתי על העלילה. הספר שלפניכם ממעט יחסית לעסוק בה או בביטוייה. הוא בעיקר מתעד, מנתח וחושף את תוצאותיה ואת הטרור שהולידה העלילה: טרור 'אל-אקצא בסכנה' ומבצעיו: 'השהידיים של אל-אקצא', כחלק מרכזי ב'טרור העממי'.

◀ היסודות לריבוי אירועי הטרור על רקע זה הונחו כבר בראשית המאה העשרים, בימיו של 'המופתי הגדול', חאג' אמין אל-חוסייני, בתקופת 'סכסוך הכותל' ומאורעות תרפ"ט. אלה, היו כבר אז, תוצאה ישירה של ההסתה: 'אל-אקצא בסכנה'. המופתי האשים אז את היהודים שאינם מסתפקים בתפילה בכותל. הוא טען כידוע שעניניהם נשואות להר הבית ולהריסת אל-אקצא. שישים שנה אחר כך (בשנת תש"ן) היו אלה אירועי אוקטובר 1990 בהר הבית והתנגשות הדמים הקשה בין המשטרה לבין המפגינים המתפרעים שם, שהניחו נדבך תודעתי נוסף לטרור אל-אקצא. נדבך תודעתי שלישי הונח בספטמבר 1996, בעת שהתרחשו 'מהומות מנהרת הכותל' (1996), ושוב הופצה העלילה ש'אל-אקצא בסכנה'. ישראל פרצה אז פתח מוצא ממנהרות הכותל והחשמונאים אל דרך 'ויה דלורוזה' שברובע הנוצרי של העיר העתיקה, לצורך מעבר תיירים. הרשות הפלסטינית האשימה את ישראל כי פריצת הפתח מסכנת ביודעין ובכוונה את מסגד אל-אקצא,¹¹ ויאסר ערפאת הורה לפלסטינים להגיב. ביו"ש פרצו אירועי לחימה ואלימות קשה שארכו שלושה ימים. בתרפ"ט נרצחו 133 יהודים ו-339 נפצעו. ב-1990 נהרגו 17 פלסטינים ועשרות מתפללים בכותל המערבי נפצעו, ובאירועים ב-1996 נהרגו 17 חיילי צה"ל וכמאה פלסטינים.

⁹עלי ואקד וסמדר שמואלי, 'תומכי טיבי בפגישה עם ערפאת: לירושלים נצעד - מיליוני שהידיים', אתר 'וואינט', 9.2.2002.
¹⁰נדב שרגאי, 'עלילת אל-אקצא בסכנה'. דיוקנו של שקר, הוצאת המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה וספריית מעריב, 2012.

¹¹להאשמה לא היה בסיס, שכן פריצת הפתח נעשתה מערבית לקו הכותל, לכיוון וויה דלורוזה, אל תוך מנהרה שכבר הייתה קיימת ושכלל לא נחפרה, אלא רק נחשפה מחדש (מנהרת החשמונאים). החפירה לא חרגה אל מתחת למתחם הר הבית.

◀ אירועי הטרור בעשור השני של המאה ה-21 ינקו תודעתית משלושה אירועים אלו, וכן משתי האינתיפאדות הראשונות, שפרצו לטענת הפלסטינים, על רקע כוונת היהודים 'להרוס את אל-אקצא'.¹² גם הפעם האירועים היו תכופים, שיטתיים ומובנים מבחינה אידיאולוגית. גלי הטרור שפרצו ב-2014 וב-2015 החלו בסדרה ארוכה של פיגועים, ששאבו השראה ישירה מעלילת 'אל-אקצא בסכנה'. הם התפתחו ביולי 2017 – עם הפיגוע שביצעו בהר הבית שלשה מחברי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל בראשות ראד סלאח – לניסיונות של מוסלמים לתקוף ולפגע במקום שקדוש למוסלמים עצמם, בחצרות המסגדים; בהר הבית עצמו, בתירוץ שיש למנוע ביקורים של יהודים שם או לשבשם במידה מקסימלית.

העלילה כחלק בלתי נפרד מהנרטיב הפלסטיני

◀ עלילת 'אל-אקצא בסכנה' הפכה אפוא לכלי יעיל ומרכזי בארסנל הכלים שהפעילו הפלסטינים כדי להלהיט את הרוחות ולעורר אלימות וטרור בעניין הר הבית, אלא שעוד קודם לכן, העלילה הייתה מהות וחלק בלתי נפרד מהנרטיב הכולל שהפלסטינים פיתחו במאה השנים האחרונות מול הציונות, היהודים ומדינת ישראל.

◀ תא"ל (מיל') יוסי קופרוסר, שכיהן כראש חטיבת המחקר באמ"ן במהלך האינתיפאדה השנייה, מצא כי הנרטיב הזה הורכב מארבעה תובנות היסטוריות, שמהן נגזרו שלושה ציוניים. מחקר זה ('טרור אל אקצא') העלה שיש לשזור בהם גם את עלילת וטרור 'אל-אקצא בסכנה', שכן הם הפכו לחלק בלתי נפרד מהנרטיב וממרכיביו. לא פעם הם תחזקו אותו. פעמים רבות הם אף הובילו אותו:¹³

◆ היהודים אינם עם או אומה, אלא רק דת, ולכן אינם זכאים להגדרה עצמית. על רקע זה רווח בקרב ההנהגה הפלסטינית השימוש במינוח: 'פתרון שתי המדינות', תוך הקפדה שלא לנקוט במינוח שהוא דומה אך שונה בתכלית: 'שתי מדינות לשני עמים', שהרי היהודים אינם עם.

◆ אין היסטוריה יהודית לאומית בארץ ישראל/פלסטין ולפיכך פלסטין כולה שייכת בלעדית לעם הפלסטיני, בעוד שהתביעה לקיום מדינת לאום יהודית בארץ ישראל היא חסרת בסיס. מסיבה זאת מכחישים הפלסטינים את קיומו של בית המקדש וכן את ההיסטוריה של ממלכות ישראל ויהודה. מסיבה זאת הם גם אינם מוכנים לשותפות כלשהיא עם היהודים ומדינת ישראל ב'אל-אקצא' (הר הבית), מטפחים את עלילת 'אל-אקצא בסכנה', ואף מגבים את פיגועי הטרור הרבים שנגזרים ומושפעים ממנה.

◆ הפלסטינים אימצו רבים מהסטראוטיפים המאפיינים את האנטישמיות באירופה, והדביקו אותם לציונים ולמתנחלים - רודפי בצע, גזענים, אכזריים ועוד. הם העצימו את הסטראוטיפ האנטישמי

¹²שאל ברטל, 'דרך ג'יהאד בפלסטין', *כרמל*, 2012, עמ' 250. ברטל מזכיר שם כי בתוכנית הלימודים של חמאס מתוארות החפירות בהר הבית ובסביבתו כגורם המרכזי לפרוץ האינתיפאדה הראשונה ב-1987. גם האינתיפאדה השנייה, שהחלה לאחר ביקור שרון בהר ב-28 בספטמבר 2000, לובתה באותה טענה, בין היתר על ידי השייח' חסן אדריסי. אדריסי טען כי שרון, "מחלל המסגדים", הגיע להר כחלק מהתוכנית להרוס את המקום ולבנות במקומו את בית המקדש היהודי. ראו שם, אצל ברטל, הערה 32.

¹³מבוסס על שיחה עם יוסי קופרוסר ביולי 2019, על מאמרו של קופרוסר, 'עבאס חשף את הפנים של הרש"פ', באתר המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 1.1.2018, וכן על תובנות המחבר בנוגע למקומה של עלילת 'אל-אקצא בסכנה' בנרטיב, כפי ששרטט אותו קופרוסר.

הקלאסי ביחס ליהודים באמצעות הוספת מוטיבים עוינים ליהודים, שלקוחים ממסורות מוסלמיות, כדוגמת הטענה שהיהודים הם צאצאי קופים וחזירים, או הטענה שהיהודים מטמאים את 'אל-אקצא'.
 ♦ היהודים הגיעו לפלסטין מכיוון שהאירופאים ביקשו להיפטר מהם, ולכן כפו אותם על הפלסטינים. מכיוון שישראל נחשבת לראש גשר של המערב ותרבותו הקלוקלת בלב המזרח המוסלמי, הרי שהמאבק נגד קיומה הוא חלק מההגנה על האסלאם, בפרט ב'אל-אקצא'.

◀ מאלה כאמור נובעים שלושה ציוויים:

♦ גם אם הדבר אינו בר ביצוע בטווח הנראה לעין, הפלסטינים חייבים בנאמנות מוחלטת לשאיפה לשלוט על פלסטין כולה, שבמרכזה אל-קודס ואל-אקצא. מי שסוטה מכך נחשב לבוגד.
 ♦ הפלסטינים היו ויהיו תמיד 'קורבנות הסכסוך' היחידים. לא היהודים.
 ♦ ההתנגדות לציננות ('מוקאוומה') חייבת להיות מתמדת, ומועדי יישומה נקבעים בהתאם לחישובי עלות מול תועלת, בכל זמן נתון. ל'מוקאוומה' ביטויים שונים: מסעות החרם על ישראל (הבי.די.אס.), פעילות דיפלומטית, וכן 'מאבק עממי' – פעמים רבות תחת הסיסמה 'אל-אקצא בסכנה' – שכולל דריסות, דקירות, ידווי אבנים או השלכת בקבוקי תבערה.¹⁴

◀ כך הייתה עלילת 'אל-אקצא בסכנה' למבער האפקטיבי ביותר, מבער דתי, להנעת 'הטרור העממי', פיגועי בודדים רבים, ולא פעם גם להנעת פיגועי טרור 'חם' ומאורגן. היא הייתה - ועודנה - מכשיר ומהות בעת ובעונה אחת. היא גם מגלמת את הערבוב המוחלט והיעדר ההפרדה באסלאם בין דת ולאום, ברוח האמרה המיוחסת לנביא מוחמד: "הדת והמדינה הם תאומים".¹⁵ העלילה מעוררת בקרב ההמונים רגשות עזים, דתיים ולאומיים. היא אף 'מערבבת' לחלוטין את ערביי ישראל עם ערביי יהודה ושומרון ומזרח ירושלים בכל הנוגע לאל-אקצא ולהר הבית - המקום שהפגיש אותם מחדש לאחר מלחמת ששת הימים.

פיגועי ההשראה

◀ הלל יפה אריאל בת ה-13.5 נרצחה בדקירות סכין במיטתה, בשעת בוקר מוקדמת, ב-30 ביוני 2016, בבית הוריה שבפאתי קריית ארבע. הרוצח, מוחמד טראירה בן ה-19 מהכפר הפלסטיני השכן בני נעים, בחר את קורבנו באופן מקרי. לאחר שרצח את הלל, הוא הספיק לפצוע קשה את אחד מחברי כיתת הכוננות האזרחית, שחשו למקום על נשקיהם, לפני שנורה למוות.

◀ הרוצח מבני נעים היה משוכנע שההיסטוריה היהודית של המקום הקדוש ביותר לעם היהודי, שבו שכנו בעבר שני בתי המקדש, היא היסטוריה מזויפת, שהיהודים גזלו את המקום מהמוסלמים, ושהם עומדים להרוס אותו. כך שמע מאות פעמים בתקשורת הפלסטינית מפי ההנהגה הדתית והפוליטית שלו. הוא גם נתן לכך ביטוי: חודשים אחדים לפני שרצח את הלל יפה העלה טראירה לדף הפייסבוק שלו מספר פוסטים שעסקו במסגד אל-אקצא. אחד מהם, כך דומה, מיצה את תפיסתו הפשטנית: "אנחנו פלסטינים. אל-אקצא מסגדנו. השחרור משימתנו".

¹⁴שם.

¹⁵חווה לצרוס יפה, *עוד שיחות על דת האסלאם*, משרד הביטחון, עמ' 45.

◀ הפרופיל של הרוצח טראירה אפיין רבים מהמפגעים והרוצחים שפעלו בארץ באותה התקופה. בין החודשים אוקטובר 2015 לאוקטובר 2016 הותקפו ישראלים בידי כ-340 מפגעים פלסטינים 'בודדים', רובם באמצעות סכינים ומיעוטם באמצעות רכב דורס. בניגוד לדפוס המוכר משנים קודמות, רוב המפגעים פעלו ללא הכוונת ארגון ונראו לא פעם כמי שמחקים זה את זה או 'נדבקים' זה ממעשהו של זה.¹⁶ בפרק זמן של כשנה נרצחו 39 בני אדם, כמעט כולם יהודים. 160 מהמחבלים נהרגו במהלך הפיגועים שביצעו או שניסו לבצע.

◀ קורות חייו הקצרים של הרוצח טראירה דמו לאלה של רבים מהמפגעים הללו. גם הוא נשר מלימודיו ונפלט ממערכת החינוך הפלסטינית. לפרנסתו עבד בקונדיטוריה. כמו רבים מהמפגעים, גם הוא הכיר מקרוב ידיד או בן משפחה שנורה למוות בפיגוע דומה. במקרה שלו היה זה בן דודו יוסף וליד מצטפה טראירה, אף הוא מהכפר בני נעים. בן הדוד נורה למוות שלושה חודשים קודם לכן, כשניסה לדרוס אזרחים ישראלים. טראירה הושפע גם ממותה של בת כפרו, מג'ד אלח'צ'ור, ששבוע לפני רצח הלל יפה ביצעה פיגוע דריסה בצומת הכניסה לקריית ארבע. טראירה כתב במפורש על רצונו להפוך לשהיד. הוא דיבר על כוונתו ללכת בדרכם של בן דודו ובת כפרו, המחבלת מג'ד אלח'צ'ור. הוא העלה שיר הלל ושבח למג'ד ואף תיאר את "גן העדן הנעים" שמצפה לשהידים.¹⁷ טראירה, כמו רבים מחבריו, אף שאל את נפשו למות. הוא כתב על כך מפורשות באחד הפוסטים האחרונים שפרסם: "המוות הוא זכות, ואני דורש את זכותי".¹⁸

◀ הרוצח טראירה, כפי שהעידו תספורתו ומראהו, לא היה דתי או מוסלמי אדוק, ואף על פי כן נשא בליבו את 'עלבון אל-אקצא'. רוצחים אחרים שהוטרו מעניין 'אל-אקצא' שאבו השראה ישירה מהדת והיא הייתה חלק בלתי נפרד מחייהם. לא פעם היו ברקע מניעים נוספים: 'הכיבוש', 'המצב בירושלים', 'ייהוד ירושלים', 'העוני'. חלק מהמפגעים סבלו ממגוון של מצוקות אישיות והיו ביניהם גם בעלי נטיות אובדניות. הללו תיעלו את נטייתם לעבר גורם יסוד אחד, שהיה שם כל השנים ועודו שם גם היום: 'אל-אקצא המאויים'; שנמצא 'בסכנה'. רבים אחרים חיו ונשמו את עלילת 'אל-אקצא בסכנה'. הם לא היו זקוקים לחיזוקים, לרקע ולסיבות נוספות כדי לפעול. גורם היסוד שגילם את המכנה המשותף הרווח ביותר למאות המפגעים שפעלו בחוצות ישראל החל מיולי 2014 היה 'אל-אקצא', או: 'אל-אקצא בסכנה', והמניע היה דתי לאומי, או לאומי דתי.

'האח הבכור של שבאב אל-אקצא'

◀ אחד מאותם מפגעים היה מסבאח אל-סביח (39) ממזרח ירושלים, שפעל כשלושה חודשים אחרי טראירה. בבוקר ה-9 באוקטובר 2016 הגיח אל-סביח עם רכבו מכיוון צומת הגבעה הצרפתית לאזור גבעת התחמושת והחל לירות לעבר אנשים שעמדו בתחנת הרכבת הקלה בשרות בר לב. מהירי נהרגה תושבת העיר, לבנה מליחי, כבת 60, גמלאית מחלקת המשק של הכנסת. אח"כ המשיך הרוצח בנסיעה מהירה לכיוון שכונת שייח' ג'ראח, שם ירה באישה שנהגה ברכבה סמוך לצומת קלרמון-גנו. לבסוף עצר את רכבו לצד כביש סמוך, כדי

¹⁶ ד"ר הראל חורב, 'גל פיגועים הבודדים והרשתות החברתיות הפלסטיניות. לגיטימציה ומגיפה חברתית'. פורסם ביולי 2017 בכתב העת: *Terrorism and political violence*.

¹⁷ אתר מרכז המידע למודיעין וטרור: 'הרשתות החברתיות כמקור השראה, חיקוי וביטוי של מבצעי הפיגועים: המקרה של מוחמד טראירה', 12.7.2016.

¹⁸ המידע על דמותו של הרוצח נלקח מתוך תחקיר על דמותו ומאפייניו שערכו גורמי ביטחון.

להשיב אש לעבר צוות לוחמי יס"מ רכובים על אופנועים, שניהלו אחריו מרדף. אחד השוטרים שניסה לעצור את המחבל, יוסף קירמה בן ה-29, נפגע באורח אנוש במהלך חילופי האש עם המחבל ונפטר אחר כך מפצעיו. אל-סביח עצמו חוסל על ידי חבריו של קירמה.¹⁹

מימין: הרוצח מסבאח אל-סביח (צילום מהרשתות החברתיות, עמוד 38 בספרו של נדב שרגאי). משמאל: חלוקת סוכריות לאחר הרצח (כרזת הגוש האסלאמי באוניברסיטה הלאומית אל-נג'אח, פייסבוק, עמוד 38 בספרו של נדב שרגאי).

◀ אל-סביח, תושב כפר עקב, שהירבה לשהות בסילוואן, החזיק בתעודת תושב כחולה שאיפשרה לו תנועה חופשית בתחומי הקו הירוק. הוא היה אחד מאנשי תנועת המוראביטון, מיסודו של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית בישראל. חברי המוראביטון שמו לעצמם מטרה להרתיע יהודים מלבקר בהר הבית, ולשבש ואף למנוע את ביקוריהם שם. הצעירים הפלסטינים בכפרו כינו את אל-סביח: 'האח הבכור של שבאב אל-אקצא'. 'שבאב אל-אקצא', ארגון חזית של חמאס בהר הבית ובירושלים, שאל-סביח עמד בראשו, קדם למוראביטון. לשתי התנועות הייתה מטרה משותפת: הפסקת ביקורי היהודים בהר הבית. שתיהן גלשו לאלימות ואחר כך לטרור, ושתיהן עתידות היו למצוא עצמן מחוץ לחוק.²⁰

◀ לאל-סביח היה עבר פלילי, שרובו ככולו היה קשור לפעילותו בהר הבית ולפעילות הסתה ברשתות החברתיות. אחת התמונות האחרונות שלו, שהופצה ברשתות החברתיות, הסגירה את השקפותיו. אל-סביח נראה שם כשהוא עטוף צעיף בצבעי דגל חמאס ואוחז בתמונתו של אחמד יאסין, מנהיגה הרוחני של התנועה.²¹

◀ הוא הושפע מחמאס ומהפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, והזדהה עימם בגלוי. הוא גם היה הדמות הבולטת באחת מקבוצות לימוד הקוראן סמוך למסגד אל-אקצא, שחבריה ניסו לחסום את ביקוריהם של היהודים בהר הבית. היו עדויות שהחזיק בנשק ואימן בו צעירים. מכריו סיפרו שהבטיח לאחדים מחניכיו כי יאמן בנשק "כל מי שידע לשנן את הפרקים מהקוראן ויתמיד בתפילת השחר במשך 40 יום". ב-2015 סיים אל-סביח

¹⁹ פרטי האירוע לקוחים מאתר 'ויקיפדיה' ומאתרי החדשות העיקריים באותו יום.
²⁰ אמרי סדן, 'מי שישנן פרקי קוראן אאמן אותו בנשק', חדשות אתר 'וואלה', 14.10.2016.
²¹ רועי ינובסקי ואחרים, 'למה הוא הסתובב חופשי?', אתר 'וואינט', 9.10.2016.

לרצות שנת מאסר על עבירות של הסתה לאלימות וטרור. בבוקר הפיגוע הוא עמד להיכנס לכלא פעם נוספת, על עבירה של תקיפת שוטרים באחד משערי הר הבית, אך לא התייצב לריצוי עונשו.

◀ פוסטים רבים שפרסם אל-סביח בדף הפייסבוק שלו כאילו התריעו מראש על העומד להתרחש: "ירושלים מתקוממת. ירושלים לפיד אש. אינתיפאדה של ממש בכל שכונה. הטיפשים לא מבינים כי אל-אקצא הוא קו אדום", כתב אל-סביח כבר באוקטובר 2014, "בלי אל-אקצא יהיה דם. לאל-אקצא יש גברים שיפדו אותו בדמם...". באותה תקופה העריך אל-סביח כי "ירושלים יושבת על לוע של הר געש רותח ועומדת להתפוצץ... מסגד אל-אקצא סגור ורוצחי הילדים פולשים אליו יום יום", אך "ירושלים החלה במהפכה שאינה מהפכה של אבנים בלבד...". בפוסט נוסף שהעלה יומיים בלבד לפני הפיגוע, במלאת 26 שנה לאירועים האלימים בהר הבית באוקטובר 1990, כתב אל-סביח כי "יום זה הינו יום חידוש השבועה עם מסגד אל-אקצא". אל-סביח רשם: "מסגד אל-אקצא שותת דם", והתוודה כי הוא מקנא בשהידים, ורוצה להיות כמותם ולהגיע למקומם. "אל-אקצא נשרף מדי יום במשך 47 שנה וממתין למישהו שיכבה אותו",²² תיאר אל-סביח את תחושותיו בפוסט אחר, "...למרות בתי הכלא שלהם, אהבתי אליך רק גוברת. אסרו את אהבתי אליך לארבעה חודשים... לאל-אקצא התגעגעי... אל תנטשו את מסגד אל-אקצא".²³

◀ כמו הרוצח טראירה, 'האח הבכור של אל-אקצא' היה כה ברור באמירותיו, הן מעל דפי הפייסבוק והן בשטח, מול התושבים בסילוואן ובהר הבית, עד שקשה להבין כיצד לא נעצר ונכלא מבעוד מועד, קודם שהשוטרים הישראליים הרגו אותו וקטעו את מסע הרצח שלו. קשריו עם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ועם מנהיגה שייח' ראד סלאח היו גם הם מובהקים, אם לא ברמת המעשה, בוודאי שברמת הזיקה הרעיונית. קשר שכזה אפיין רבים ממפגעי 'אל-אקצא בסכנה'.

סכין מהמטבח

◀ אלא שלא היה צורך להיות 'ידוען' כמסבאח אל-סביח, כדי להיחשף למשנה הסדורה שהציגו אנשי הפלג הצפוני ומנהיגם סלאח בסוגיית 'אל-אקצא בסכנה'. גם ילדים ובני נוער ערבים, בעיקר מירושלים, נחשפו לדברים. גם הם החליטו בעקבות כך להפוך ל'שהידים של אל-אקצא'.

◀ סיפורם של שני בני דודים, ילדים בני 13 ו-15, משכונת בית חנינא שבמזרח ירושלים, ש-ח', המבוגר שבהם, דקר ופצע אנושות את נאור בן עזרא²⁴ בן ה-12 ואחר כך נורה למוות, זעזע אפילו את ותיקי החוקרים של השב"כ והמשטרה. הללו, שכבר ראו לכאורה הכול, הכירו את טרור ואת סכינאות 'אל-אקצא בסכנה',²⁵ אבל התקשו להיזכר בתקדים דומה.

²² אל-סביח רומז כאן לאירוע של הצתת מסגד אל-אקצא על ידי צעיר אוסטרלי מעורער בנפשו, 47 שנה קודם לכן, ב-21 באוגוסט 1969.

²³ ניתוח שיטת הפעולה של פיגוע הירי שבוצע ממכונית נוסעת בירושלים ושל פרופיל מבצע הפיגוע...', דו"ח של מרכז המידע למודיעין וטרור מיום 3 בנובמבר 2016; רועי ינובסקי ואחרים, שם, אתר 'וואינט', 9.10.2016.

²⁴ יעל פרידזון ורן שכניק, 'הנס של נאור שנפצע אנושות בפיגוע'. אתר 'וואינט', 29.10.2015.

²⁵ שמות הילדים פורסמו בשעתו בהבלטה, אולם מרגע שאחד מהם הועמד למשפט, נאסר שמו בפרסום מחדש בשל היותו קטין.

◀ ב-11 בספטמבר 2015, חודש לפני הפיגוע שביצעו, השתתפו שני בני הדודים בכנס 'אל-אקצא בסכנה' ה-20, שהתקיים באום אל-פחם שבמשולש.²⁶ מארגני עצרת זאת, האחרונה בסדרת כנסים שנשאו את אותו שם, היו השייח' ראד סלאח ותנועתו, הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית.

◀ בכנס נכחו צעירים נוספים, שאחר כך יצאו לפיגועי 'אל-אקצא בסכנה'. אחד מהם היה עלאא אחמד זייד מאום אל-פחם, ששבועות אחדים לאחר מכן דרס ודקר חיילים ואזרחים בצומת גן שמואל. אחר היה עבד דויאת, אחד ממיידי האבנים בשכונת ארנונה בירושלים ב-13.9.15, אשר גרמו למותו של אלכסנדר לבלוביץ. דויאת יצא לפיגוע האבנים הזה כשהוא עטוף בדגל חמאס, אותו קיבל באום אל-פחם, בעת שהשתתף בעצרת 'אל-אקצא בסכנה'.²⁷ גם שני הילדים, בני הדודים מירושלים, שיצאו יחדיו לשכונה היהודית פסגת זאב ופצעו שם באורח אנוש בדקירות סכין ילד בן גילם – השתתפו כאמור באותה עצרת, והושפעו ממנה.

◀ ראד סלאח היה 'הכוכב' גם בעצרת ההיא. הוא צעק שם, ולא בפעם הראשונה, כי למען אל-אקצא, שישראל מתכוונת להרוס, המוסלמים יהיו מוכנים למות, לשפוך את דמם ולהפוך לשהידים. ההמון השיב לו בקול קצבי ורועם: "ברוח ובדם נפדה את אל-אקצא". אחר כך הופצו דברי סלאח באתרים וברשתות התקשורת של חמאס והוקצנו עוד. הם נצבעו במנגינת מארש קרבית ובתמונות מפגעים, פיגועים ופצועים. המסר (כמו מסרים דומים אחרים) היה חד כתער ומילא את ייעודו. עשרות סכינאים, דורסים ויורים יצאו לרצוח יהודים ולמות למען אל-אקצא'.²⁸ סיפורם של שני הילדים, בני הדודים מבית חנינא, היה אחד האירועים שהביאו את כלי התקשורת באותה תקופה להעניק לגל הטרור את הכינוי: 'טרור הילדים', אבל זה היה בראש ובראשונה "טרור אל-אקצא – 'שכבת הגן'", כפי שכינה אותו אחד מחוקרי השב"כ.

◀ הגם שח', בן הדוד המבוגר יותר, ביצע בפועל את הדקירות, גם בן הדוד הצעיר, הילד המפגע בן ה-13, הורשע בניסיון לרצח, אבל הציבור הישראלי התעניין פחות בהליך המשפטי. השאלה, שנותרה ללא מענה, הייתה: מה עבר בראשם של שני ילדים שיצאו בשעת צהריים מביתם ודקרו באורח מזדמן ילד בן גילם?

◀ יומיים לאחר אירוע הדקירות פרסמה אורלי נוי באתר 'שיחה מקומית' ריאיון שקיימה עם עבד אל-כרים לאפי, אדריכל במקצועו, לשעבר יו"ר ועד ההורים המרכזי של מזרח העיר. שיחתם עסקה במצב הכללי במזרח ירושלים ובהזנחה הישראלית שם, אך עד מהרה גלשה לאירוע הדקירות בפסגת זאב. נוי תהתה: "...ילד בן 13 שלוקח סכין והולך לדקור ילד בן גילו זה קיצוני ברמה אחרת?".

◀ "אל-אקצא", השיב לה לאפי, "זה דת. זה לא פוליטיקה. אולי ליהודים קשה להבין זאת, אבל אצלנו בדת מאמינים שאם אתה נהרג כשאתה מגן על המסגד שלך, אתה שהיד. אתה נבחר. בשביל ילדים זה יכול להיות

²⁶ כך עלה לכאורה מחקירת האירוע וכך עולה מעקבות שהותיר אחד מהם בעמוד הפייסבוק שלו. ראו: שאול ברטל והלל פריש, 'האומנם טרור של בודדים', *עיונים בביטחון המזרח התיכון* מס' 132, מרכז בגין סאדאט למחקרים אסטרטגיים, מאי 2017, עמ' 19.

²⁷ אתר שירות הביטחון הכללי, 26.9.2015.

²⁸ נדב שרגאי. 'על לוע של הר געש', מוסף 'ישראל השבוע', *ישראל היום*, 20.7.2017.

מאוד מושך... **מסגד אל-אקצא זה לא קו אדום. זה דם אדום...**". לאפי הביע בדבריו אכזבה ועייפות מהמסד הישראלי, אבל מצד שני גם קבע ש"העם הפלסטיני השתגע".²⁹

ואכן, באמונה ש'אל-אקצא בסכנה' או ש'אל-אקצא מאוים על ידי היהודים ומדינת ישראל' היה ממד של שיגעון. מה שיצר והעצים ממד זה היה החיבור של אמונה זאת עם השהאדה. השיגעון הודגש וגולם בין היתר בדמותם של רבים ממפגעי 'אל-אקצא בסכנה', שמניעיהם היו לכאורה בלתי מובנים, 'אנושיים' פי כמה. שלא כמו אצל הטרוריסטים טראירה, אל-סביח או הילד ח', המניע הבסיסי אצל המפגעים 'הבלתי מובנים' היה פחות אידיאולוגי, דתי או לאומי. מצוקה אישית - היא שהובילה אותם לרצח יהודים. על פניו, מצוקה זאת לא הייתה קשורה לעניין אל-אקצא או לשהאדה, אולם שני המרכיבים התודעתיים הללו שאומצו בידי המפגעים 'המצוקתיים' סייעו להם, חברתית וציבורית, 'להלבין' את מצוקתם. הם הפכו אותם מדחויים למקובלים בחברה הפלסטינית.

רק חברה, שבכל הנוגע לאל-אקצא ול'שהאדה' התנהלה בצורה לא רציונלית ובלתי מאוזנת, הייתה יכולה להעלים ולטשטש את בעיותיהם ומצוקותיהם של הטיפוסים הכי בעייתיים ומצוקתיים בקרבה ולהעניק להם מקום של כבוד בפנתיאון הלאומי והדתי שלה, והכול - רק מכיוון שביצעו פיגועים ביהודים. עוד נרחיב בכך, אך נעניין תחילה במחקר ידוע פחות, בבחינת נדבך ראשון והכרחי להבהרת הדברים.

הזאבים הבודדים בלהקה

במאי 2017 פרסמו שני חוקרים, ד"ר (סא"ל מיל') שאול ברטל ופרופ' הלל פריש, את מחקרם: "האומנם טרור של בודדים? גלי הפיגועים 2015-2008".³⁰ השניים כפרו בדעה שרווחה באותה עת בקרב ראשי מערכת הביטחון הישראלי, על פיה המפגעים בגלי הפיגועים של אותן שנים פעלו באופן ספונטני, ללא קשר מובהק לארגונים כמו חמאס או הג'יהאד האסלאמי, ועל כן קשה לסכל את פעילותם מבעוד מועד כפי שמצליחים לעשות לעיתים קרובות כאשר מדובר בחוליות מאורגנות. הן שר הביטחון דאז משה (בוגי) יעלון, הן השר לביטחון פנים גלעד ארדן והן הרמטכ"ל גדי איזנקוט דיברו באותם ימים על טרור 'הבודדים'.

לעומת זאת, חוקרי אקדמיה כפרופ' גבי וימן, פרופ' יצחק ויסמן או ד"ר שאול ברטל, שהיה אחד ממחברי המחקר החדש, סברו כי תהיה זאת טעות להגדיר את המפגעים כ'בודדים'. ברטל ופריש מצאו כי לרוב מדובר במפגעים שמזוהים עם ארגונים, או שבאים ממשפחות המזוהות עם חמאס, ואף מתפללים או קשורים למסגדים קיצוניים במיוחד.

וימן, מוותיקי המומחים לטרור ברשתות,³¹ בחר גם הוא להגדיר את 'הבודדים' בדרך שונה. הוא חלק את התרשמותו וממצאיו עם באי הכנס ה-16 של המכון למדיניות נגד טרור במרכז הבינתחומי הרצליה, שהתקיים

ב-2016:³²

²⁹אורלי נוי, 'הצעירים במזרח ירושלים איבדו אמון במבוגרים, בחיים ובשלום', אתר 'שיחה מקומית', 14.10.2015.
³⁰ברטל ופריש, שם.

³¹וימן נבחר על ידי הארגון המאגד של מדינות אירופה בנושאי ביטחון, כדי להקים עבורו את מערך ההוראה והמחקר בנושא טרור.

³²נדב שרגאי, 'לנתק את הטרור מהרשת', אתר *ישראל היום*, 16.9.2016.

◀ "כמעט ואין חיה כזאת", אמר שם וימן על 'הזאבים הבודדים'. "במחקר שלי", כך סיפר, "בדקתי 97 זאבים בודדים' כאלה, שפעלו במערב בשנים האחרונות, כאלה שהתקשורת כינתה אותם 'זאבים בודדים'. הם היו חלק מלהקה. בדקנו את העקבות שהם השאירו אחריהם ברשת. הלכנו לאחור. ראינו היכן 'ביקרו', באילו סרטים צפו, עם מי התכתבו, והתובנה היא שהם לא באמת 'בודדים'. זה נכון גם כאשר ל'זאבים הבודדים' בגל הטרור האחרון אצלנו, בישראל. כמעט כולם מסתובבים ברשתות, מתכתבים ומורידים חומרים. הם חלק מלהקה וירטואלית..."³³.

◀ ברטל ופריש מצאו במחקרם כי "רוב המפגעים בגלי הטרור מאז 2008, כולל בגלים שפרצו ביולי 2014 ובאוקטובר 2015, פעלו תוך זיקה לארגונים, במיוחד לחמאס". לעיתים, כך זיהו, "היה זה קשר משפחתי עם פעילים מוכרים אחרים של ארגוני הטרור, לרוב מדרגה ראשונה. לעיתים היו אלה פעילים בתאי הסטודנטים הארגוניים כמו אל-כתלה אל-אסלאמיה (חמאס) או אל-רבטה אל-אסלאמיה (המשויך לג'יהאד האסלאמי)". עם זאת, השניים ציינו כי "**היוזמה, התכנון והביצוע** לא היו קשורים למערכת הארגונית לה השתייכו המפגעים או לכל ארגון אחר"³⁴. ברטל ופריש חשפו במחקרם כי 61 מבין 74 המפגעים שפעלו בירושלים בין אוקטובר 2015 למאי 2016 (82%), פעלו אומנם ביוזמתם, אך היו גם בעלי זיקה רעיונית לארגוני טרור.

◀ מחקרם גולל על פני עמודים רבים את רשימת הפיגועים שהתרחשו בירושלים בין אוגוסט 2014 למאי 2016, 71 פיגועים, חלקם קשים עם הרוגים ופצועים, ובחן פרמטרים שונים שאפיינו פיגועים אלה. ברטל ופריש סקרו את הסיבות לכל פיגוע ופיגוע. הם העלו מגוון של מניעים וגורמים, לעיתים כמה בעת ובעונה אחת. **ספירה מדוקדקת שערכתי ברשימת המפגעים העלתה כי ב-67 מבין 71 הפיגועים שנסקרו ברשימה של ברטל ופריש - 94%! - הוזכרו 'פשעי היהודים בהר הבית' כסיבה היחידה, או כאחת הסיבות, שהניעו את המפגע לצאת לפעולתו.**

טרור בגוונים שונים

◀ בפתח חיבור זה יצאנו אפוא למעין 'מסע' בעקבות הפיגועים והמפגעים הללו, וגם בעקבות אחדים מחבריהם שביצעו פיגועים לפני ואחרי התקופה אותה סקרו ברטל ופריש במחקרם. רובם המכריע של המפגעים כבר אינם בין החיים. ניסינו להבין איזה משקל - הם, בני משפחותיהם, או הארגונים שנטלו חסות על מעשיהם - העניקו ל'פשעי הר הבית' או ל'פשעי אל-אקצא' כמניע למעשיהם.

◀ אין טעם להתעכב על כולם, אך סקירה קצרה יכולה ללמד על משקל ודגשים שונים, שניתנו, מלכתחילה או בדיעבד, לשלל פיגועי 'אל-אקצא בסכנה' על גווניהם השונים. חלקם היו מובהקים יותר וחלקם מובהקים פחות, אך 'אל-אקצא המאויים' נכח בהם כל העת.

◀ היו מביניהם שהסתפקו בתפילה באל-אקצא קודם שיצאו לדקור או לדרוס. כפי הנראה ביקשו 'להיטען' נפשית או רוחנית. כזאת הייתה למשל שורוק דוויאת, סטודנטית צעירה מאוניברסיטת בית לחם, תושבת הכפר צור באהר שבמזרח ירושלים. קודם שיצאה לדרכה היא כתבה לאימה בפוסט: "אימי - אני הולכת להיות

³³שם.

³⁴ברטל ופריש, שם, עמ' 22.

שהידה. התקוות העליונות שלנו הן להיות שהיד למען אללה". בהמשך, דיווחה שורוק לאימה שהיא הולכת כרגיל לאוניברסיטה, אך הוסיפה שקודם לכן היא רוצה ללכת ולהתפלל במסגד אל-אקצא.³⁵ ב-7 באוקטובר 2015 היא התנפלה עם סכין מטבח מעוקלת על דניאל רוזנפלד ברחוב הגיא בעיר העתיקה ופצעה אותו באורח בינוני.³⁶

◀ גם סעיף קומבוז, תושב העיר העתיקה, שבדצמבר 2015 הירבה לצפות בסרטונים באינטרנט על פיגועי התאבדות וחיים שלאחר המוות, פקד ב-27 באותו חודש את מסגד אל-אקצא, התפלל שם בכוונה עמוקה, ורק אחר כך תקף בסכין חייל צעיר באזור גשר המיתרים, בכניסה לירושלים. בית המשפט המחוזי בירושלים דן אותו ל-17 שנות מאסר.³⁷

◀ שתי בנות הדודה, שניסו לבצע פיגוע דקירה באמצעות מספרים בשוק מחנה יהודה בנובמבר 2015, כנקמה על מות אחיה של אחת מהן (פעיל פת"ח) מירי צה"ל שנתיים קודם לכן, התפללו אף הן קודם לכן במסגד אל-אקצא. אחר כך הן פגעו בטעות בערבי כבן 64 מבית לחם, שחשבוהו ליהודי ודקרו אותו בעורפו ובגבו. אחת מהן נורתה למוות. השנייה נפצעה קשה ולימים הועמדה לדין.^{38,39}

◀ בראא' עיסא, שדקר ופצע ישראלי בנובמבר 2015 סמוך למרכול באזור שער בנימין, כתב כי הוא "מקדיש עצמו לשמירה על מסגד אל-אקצא ולהגנה על מולדתנו הכבושה".⁴⁰ גם שני המחבלים, שרצחו בירי ובדקירות שלושה יהודים באוטובוס ברחוב עולי הגרדום בירושלים (אוקטובר 2015), בהאא חליל עליאן ובלאל אבו ע'אנם, עשו זאת, כפי שעלה מתמלילי חקירתו של אבו ע'אנם, "בגלל אל-אקצא".⁴¹

◀ במקרים אחרים היו אלה בני משפחותיהם של הרוצחים והמפגעים שהעידו על הקשר שלהם ו/או של מעשיהם לאל-אקצא: אימו של מוחמד שמאסנה, שתקף בסכין חייל צה"ל באוטובוס בירושלים ונורה ונהרג (11/2015) על ידי שוטר, הצהירה לאחר מותו: "רחמי אללה עליך, הו מוחמד. אתה הנפת את דגל האסלאם מעל למסגד אל-אקצא... נשחרר את אל-אקצא מידם. קיצם קרב".⁴² אחותו של שמאסנה הצהירה שהיא ואחיותיה האחרות ימותו אף הן "מות שהידים".

◀ תאמר ורידאת, בן 25 מדאהרייה שבאזור חברון, שדקר צעיר יהודי בקניון בפתח תקווה באוקטובר 2015, הותיר מכתב להוריו, בו כתב על הצורך להגן על מסגד אל-אקצא ועל החלטתו להפוך לשהיד.⁴³ גם באירוע

³⁵ אליאור לוי, 'צעירים, חוששים לגורל אל-אקצא ומושפעים מהפייסבוק: זהו המפגע הבודד', אתר 'וואינט', 9.10.2015.

³⁶ יעל פרידסון, 'סטודנטית פלסטינית שביצעה פיגוע דקירה הורשה בניסיון רצח', אתר 'וואינט', 21.9.2016.

³⁷ ע"פ 9552/16, בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פליליים.

³⁸ הושע בריינר, 'יצאה עם ילקוט בי"ס לדקור יהודים: אישום נגד מחבלת המספרים', חדשות אתר 'וואלה', 11.12.2015.
³⁹ עשר שנים קודם לכן, בשלהי האינתיפאדה השנייה, דקר עבד אל-מועאז אל-ג'ועבה, בן ה-43 מחברון, שניים מתלמידי ישיבת מיר ברחוב דוד בעיר העתיקה. גם הוא ביקש "ביקש למות בקרבת מסגד אל-אקצא ולהגן על האסלאם". ראו דיווח של: עמוס הראל וארנון רגולר, 'חשוד ברצח תלמיד הישיבה בים-נעצר והודה: "ביקשתי לנקום השלכת החזיר לחסן בק"', אתר האלף, 12.10.2005.

⁴⁰ מצוטט באתר 'מבט לתקשורת פלסטינית' מתוך: ערוץ היוטיוב 'תמיכה באינתיפאדה', 6.11.2015.

⁴¹ הושע בריינר, 'יריתי במבוגרים, ראיתי אותם נפצעים ואז נגמר לי הכדורים', אתר 'וואלה', 24.11.2015.

⁴² אתר האינטרנט של אל-חיאא אל-ג'דידה, העיתון הרשמי של הרש"פ, 1.11.2015. מצוטט באתר 'מבט לתקשורת פלסטינית'.

⁴³ הושע בריינר וגלי גינת, 'אמא תסלחי לי...', חדשות אתר 'וואלה', 30.10.2015.

דקירה, בו היה מעורבים שני ילדים פלסטינים בני 11 ו-14, נשזר אל-אקצא. אירוע זה התרחש ברכבת הקלה בפסגת זאב ב-10.11.15. שני הילדים דקרו ופצעו את המאבטח של הרכבת, והמאבטח ירה ופצע את אחד מהם. דודו של אחד הילדים אמר אחר כך למראיינת בתוכנית 'בוקר טוב ירושלים' בטלוויזיה הפלסטינית, כי ברור לו "שהתקוות הקטנות של הילד הזה קשורות במסגד אל-אקצא המבורך". הוא סיפר כי נפגש עם אחיינו ושוחח עימו. "רוחו איתנה", כך דיווח, "הוא תמיד שואל אותי על מסגד אל-אקצא. הוא אמר לי בפשטות ובמידה רבה של תמימות: 'אולי אחרי שתי פעולות, הם (היהודים) יפסיקו לפלוש למסגד אל-אקצא'".⁴⁴

אימו של המחבל עומר יאסר פח'רי סכאפי בן ה-21 מבית חנינא, שבדצמבר 2015 דרס ברכבו יהודים, דקר שוטר ואח"כ נורה למוות על ידי חייל, קשרה אף היא את מעשהו של בנה לאל-אקצא. האם אמרה לאחד מערוצי הטלוויזיה, ש"כל יום היא מוכנה ללדת עומר חדש, וכי היא מוכנה להקריב הכל למען מסגד אל-אקצא ופלסטיין".⁴⁵ עומר אל-חמיד אבו סרור, שבאפריל 2016 פוצץ מטען חבלה באוטובוס קו 12 בירושלים, לא הותיר שום אינדיקציה לכך שפעולתו קשורה לאל-אקצא, אבל כמו במקרים רבים אחרים, הארגון שקיבל אחריות או שבירך על הפיגוע - במקרה זה חמאס, הודיע כי הוא מחשיב אותו כ"תגובה טבעית לפשעיה של ישראל ובמיוחד ... לטינוף של מסגד אל-אקצא".⁴⁶

מי יגן על המסגד?

בשורה של מקרים אחרים הקשר לאל-אקצא היה מובהק אף יותר ותואר על ידי מבצעי הפיגועים עצמם. להלן שמונה דוגמאות מייצגות:

◆ **עבד אל-רחמן אל-שלודי**, תושב סילוואן, דרס למוות את התינוקת חיה זיסל בת שלוש החודשים ואת הגיורת ימימה מוסקרה באוקטובר 2014, סמוך לאחת מתחנות הרכבת הקלה באזור הגבעה הצרפתית בירושלים. הוא פצע שמונה אנשים נוספים, ורק אז נורה על ידי שוטר ונהרג. שלודי היה פעיל חמאס, שהשתחרר ממאסר שנה קודם לכן. הוא היה גם אחיינו של מוחי א-דין שריף, מפקד הזרוע הצבאית של חמאס שירש את מקומו של 'המהנדס' יחיא עיאש⁴⁷ (שריף חוסל ב-1998). במקרה של שלודי 'הכתובת הייתה על הקיר' - קיר הפייסבוק. לפוסט שפרסם כשבוע וחצי לפני מותו, צירף שלודי את תמונת מסגד אל-אקצא, שאותה כתב במילים: "אל-אקצא בסכנה...אומתו של מוחמד ... צאו למסע אל-אקצא".⁴⁸

⁴⁴הטלוויזיה הרשמית של הרש"פ, 22.7.15. מובא באתר 'מבט לתקשורת פלסטינית'.
⁴⁵דיווח במסגרת סקירה על 'חדשות הטרור והסכסוך הישראלי-פלסטיני', 2-8.12.2015, באתר 'מרכז המידע למודיעין וטרור'.

⁴⁶על הפיגוע בקו 12 דווקא, הוחלט בחוליית חמאס שאליה השתייך אבו סרור, כדי לצוין 12 שנה לחיסול עבד אל-עזיז רנתיסי בידי ישראל ב-17 לאפריל 2004.

⁴⁷יחיא עיאש, שכונה 'המהנדס', היה ממקימי גדודי עז אל-דין אל-קסאם של חמאס ואחד האחראים להכנסת שיטת פיגועי ההתאבדות בשנות ה-90 של המאה ה-20 כחלק מהטרור הפלסטיני בישראל. פיגועי טרור אלו גבו את חייהם של למעלה ממאה ישראלים. שירות הביטחון הכללי של ישראל חיסל את עיאש באמצעות טלפון סלולרי ממולכד בשנת 1996.
⁴⁸אסף גיבור ויעל פרידסון, 'הדורס מירושלים: אחיינו של מנהיג חמאס שחוסל', אתר 'אנ.ארג.ג'י-מעריב', 22.10.2014; 'פיגוע דריסה נוסף בירושלים', אתר מרכז המידע למודיעין וטרור, 23.10.2014, וכן הכרוניקה מהעיתונות היומית ביום הפיגוע ולמחרתו.

◆ **עלי סובח ואבראהים שאמי** הגו תכנית לפגוע במתפללים יהודים באחד מבתי הכנסת בעיר עכו, על רקע העימותים שהתרחשו באביב 2016 סביב הר הבית ואל-אקצא. הם ניצלו את הנסיעות המאורגנות לתפילות במסגד אל-אקצא שיצאו מכפרם ג'דידה-מכר, ובמהלכן תכננו פיגועים שונים. למטרה זאת הם אף רכשו נשק. סובח ביקש להיות שהיד. שירותי הביטחון הצליחו לסכל את מזימתם.⁴⁹

◆ **אבראהים אל-עקארי**, תושב מחנה הפליטים שועפט במזרח ירושלים, צפה בטלוויזיה בביתו בשידור החי שעסק באירועים שהתרחשו בבוקר ה-5.11.14 באל-אקצא. יומיים קודם לכן פרסם בדף הפייסבוק שלו טקסט שחולק לתושבי מזרח ירושלים על ידי המועצה המוסלמית העליונה; קריאה לבוא לתפילות במסגד לפי סדר וחלוקה לשכונות. לפתע, כך העידה אשתו, קם אל-עקארי נסער מהצפייה בטלוויזיה, יצא את הבית והבטיח לשוב בתוך כמחצית השעה. זמן קצר אחר כך, בסביבות השעה 12.00, דרס אל-עקארי למוות ליד תחנת הרכבת הקלה ברחוב שמעון הצדיק את קצין מג"ב ג'דעאן אסעד מבית ג'אן ופצע 13 בני אדם נוספים (אחד מהם, שלום אהרון בעדני, נפטר מפצעיו מאוחר יותר). אל-עקארי היה אדם דתי מאוד ופעיל זوتر בחמאס. אשתו הסבירה, ש"ראה את הדם באל-אקצא והלך להיות שהיד".⁵⁰

◆ גם הפיגוע שסימן את תחילתו של גל טרור קשה בסוף 2015 - רצח נחמיה לביא ואהרון בניטה ברחוב הגיא בעיר העתיקה של ירושלים - בוצע על ידי חבר בארגון הג'יהאד האסלאמי, **מוהנד שפיק חלבי**, והיה קשור באופן מובהק לאל-אקצא. חלבי, סטודנט בן 19 מהכפר סורדא באזור רמאללה, נורה למוות בסיום האירוע. שותפו שסייע לו, עבד אל-עזיז מרעי, תושב אבו דיס, נידון ל-35 שנות מאסר. מרעי סיפר לשב"כ שהרעיון לבצע את הפיגוע התעורר לאחר שמהשניים נמנע להיכנס למסגד אל-אקצא (ככל הנראה לאחר שעוררו את חשדם של אנשי הביטחון - נ.ש.). יום לפני הפיגוע כתב חלבי בדף הפייסבוק שלו: "על פי מה שאני רואה, האינתיפאדה השלישית פרצה. מה שקורה באל-אקצא, הוא מה שקורה למקומות הקדושים שלנו ולדרך הנביא שלנו. מה שקורה לנשות אל-אקצא הוא מה שקורה לאימהות שלנו, לאחיות שלנו (חלבי התכוון לנשות המוראביטאט - ארגון בת של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הישראלית, שעסק בהפרעה וחסימה של ביקורי יהודים בהר הבית). אני לא חושב שהעם ישלים עם ההשפלה. העם יצא לאינתיפאדה".⁵¹

◆ **עלי אבו חסן**, סטודנט להנדסה אזרחית באוניברסיטת פוליטכניק בחברון, רכש והכין במו ידיו כמה מטעני צינור אותם תכנן לפוצץ ברכבת הקלה בירושלים, בחודש יולי 2016. הוא נעצר בטרם ביצע את זממו. בדף הפייסבוק שלו כתב אבו חסן קודם שנתפס כי "אף אחד לא מבצע דבר נגד כניסת היהודים לאל-אקצא ולכן הוא יעשה זאת באופן תדיר".⁵²

⁴⁹ תפ"ח 16-05-26101, בבית המשפט המחוזי בחיפה, מדינת ישראל נגד נ' סובח ואחרים, גזר הדין.
⁵⁰ ג'קי חורי וגילי כהן, 'המחבל הדורס: תושב שועפט ואח של משוחרר בעסקת שליט', אתר האלף, 5.11.2014; ניר חסון ואחרים, 'פיגוע דריסה בירושלים. הרגו ו-13 פצועים', אתר האלף, 5.11.2014.
⁵¹ ניר חסון, '35 שנות מאסר לפלסטיני שסייע ברצח אהרן בנט ונחמיה לביא בירושלים', אתר האלף, 28.12.2016; אליאור לוי, 'נהרס בית מחבל שרצח שני אזרחים בירושלים', אתר 'וואינט', 9.1.2016.
⁵² תפ"ח 16-08-13005, בבית המשפט המחוזי בירושלים, מדינת ישראל נגד עלי אבו חסן, הכרעת הדין.

◆ המקרה של **מוחמד צפאן** היה אף הוא קשור באופן מובהק לעניין 'אל-אקצא בסכנה'. בבוקר ה-19 באוקטובר 2017 התקשר בעל משאית מחולון לחברת איתוראן. הוא דיווח למוקדן, שממש באותם הרגעים ולנגד עיניו מישהו גונב את המשאית שלו. המוקדן מיהר לדווח על הגניבה למשטרה. כעבור זמן קצר אותרה המשאית כשהיא דוהרת בין בתי השכונות המזרחיות של ראשון לציון. דקות ספורות אחר כך נחסמה דרכה והגנב נלכד. שוטרי היס"מ, שביצעו את המעצר, סברו כי מדובר בעוד אירוע של גניבת רכב, אך עד מהרה התבררה טעותם. מוחמד צפאן בן ה-39 מרמאללה, שבעברו היה אומנם גנב רכב, סיפר להם שתכנן לדרוס חיילים, "בגלל אל-אקצא". "רציתי להרוג חיילים. אני לא מתחרט, גם אם אשב בכלא... רציתי לדרוס בגלל אל-אקצא. רציתי להיות שהיד אל-אקצא..."⁵³

◆ בליל שבת (21.7.2017), חדר **עומר עבד אל-ג'ליל** (19), תושב הכפר כובאר, לבית משפחת סלומון ביישוב חלמיש שבחבל בנימין, ורצח בסכין שלושה בני משפחה שהסבו לשולחן השבת. הרצח התרחש כשבוע לאחר הפיגוע שביצעו שלושה מחברי הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית הישראלית בהר הבית, סגירתו הזמנית של ההר עקב כך, ו'משבר המגנומטרים' שהוצבו בשעריו לאחר הפיגוע. הקשר היה ברור. הרוצח עצמו כתב על כך בדף הפייסבוק שלו, זמן קצר לפני שפעל בחלמיש: "מחללים את מסגד אל-אקצא ואנחנו ישנים. זה בושה שנשב בחיבוק ידיים. אתם, כמי שהנשק בידיכם והוא בלוי, אתם ששולפים את הנשק רק בחתונות ובשמחות, אתם לא מתביישים בעצמכם? מדוע אינכם מכריזים מלחמה למען אלוקים?..."⁵⁴

◆ דבר לא רמז על קשר לעניין אל-אקצא, **כשיוסף כמיל ומוחמד אבו אלוה** מקבאטיה רצחו, ב-4 באוקטובר 2017, את מעסיקם, ראובן שמרלינג בן ה-70 מאלקנה, בדקירות סכין ובמהלומות מכוש, במחסן פחמים בכפר קאסם. לכאורה נרצח שמרלינג לאחר ויכוח עם פועליו, אך במהלך החקירה הופתעו אנשי השב"כ לגלות ששני הרוצחים הירבו לצפות בסרטונים שתיעדו חיכוכים אלימים בין נשים מוסלמיות לבין כוחות הביטחון הישראליים במסגד אל-אקצא, והושפעו מכך.⁵⁵

נטייתם האובדנית. 'הצלתם' הלאומית

◀ לצד מפגעי 'אל-אקצא בסכנה' המובהקים, שלא היה קושי להגדירם ככאלה, פעלו כאמור גם מחבלים ומחבלות לא מעטים, שמצוקתם האישית, ולעיתים אף נטייתם האובדנית, היא שהובילה אותם לאימוץ דרך השהאדה ועלילת 'אל-אקצא בסכנה', ומשם לפיגוע או לניסיון פיגוע. האם גם אלו – ובהם מבוגרים וצעירים, נשים וגברים – אכן ביקשו בעומק ליבם להפוך ל'שהידים של אל-אקצא'?

◀ השאלה מתבקשת, לא כדי לערער את תמונת המציאות הברורה כפי שהיא עולה מעשרות פיגועי 'אל-אקצא בסכנה' שצלחו ביד מבצעייהם או ממאות אחרים שכשלו או סוכלו. **השאלה מתבקשת כדי להבין האם רצון**

⁵³רציתי לדרוס בגלל אל-אקצא', *חדשות 2*, אתר 'מאקו', 20.10.2017.

⁵⁴ראו פירוט על הרצח והרוצח בפרק ט'.

⁵⁵תפ"ח 17-10-56838, מדינת ישראל נגד יוסף כמיל ומוחמד אבו ארלוה, גזר הדין מיום 17.7.2018.

'השהידים' הללו הוא אכן עצמאי ומושכל, ובאיזו מידה? וגם כדי להבין עד כמה ובאיזו מידה החברה

הפלסטינית היא שדחקה ודוחקת את אותם אנשים שבמצוקה להפוך ל'שהידים של אל-אקצא'?

◀ התשובה לשאלות אלו ברורה למדי: בחלק לא מבוטל מהמקרים, המציאות (שמגובה גם במחקר) מלמדת, ש'השהידים של אל-אקצא' סבלו תחילה ממצוקה אישית משמעותית אחרת, שאינה דתית או לאומית. החברה הפלסטינית, שאינה חברה פתוחה, לא השכילה להכיל את מצוקתם, וגם לא העמידה לרשותם כלים מקצועיים שיאפשרו להם להתמודד עימה. רבים מהם העדיפו אפוא לתעל את בעיותיהם האישיות הקשות למקום אחר: למקום הדתי והלאומי, ולדרך הטרור - באמצעות שני האתוסים הפלסטיניים: 'אל-אקצא בסכנה' והשהאדה.

◀ בחירתם בטרור ינקה בראש ובראשונה מהערכים המעוותים והשקרניים שהחברה הפלסטינית ומנהיגיה אימצו בסוגיות אל-אקצא והשהאדה. סילופים ושקרים, שהפכו להשקפת עולם, הם שהובילו תודעתית חלק מ'השהידים של אל-אקצא' - שהרכיב הדומיננטי באישיותם היה המצוקה האישית - לבצע פיגועים.

◀ האם יש בכך כדי לפטור את המבצעים מאחריות למעשיהם? ודאי שלא. רובם - כך גם מצאו בתי המשפט - ידעו להבחין היטב בין טוב לרע, ואף נמצאו כשירים לעמוד לדין.⁵⁶ עם זאת, חלק גדול מהאחריות למעשי 'השהידים המצוקתיים של אל-אקצא' מוטל על החברה הפלסטינית, שמצרפת את 'השהידים המצוקתיים' של אל-אקצא ל'שהידים הנורמטיביים' של אל-אקצא, ולמעשה מכוונת ומעודדת אותם לאחוז בפתרון זה כמענה למגוון של מצוקות אחרות.

◀ הנה דברו של המחקר בתחום זה: שני פרופסורים, מהבקיאים בעולם בתחומם, הפסיכולוג פרופ' אריאל מררי ופרופ' בועז גנור, הובילו בשנים האחרונות (בשיתוף המשרד לביטחון פנים) צוות של חוקרים, פסיכולוגים וסוציולוגים, שבדק את התופעה המתרחבת של 'הזאבים הבודדים' או המפגעים העצמאיים.⁵⁷ עבודתם התייחסה לגלי הפיגועים שפקדו את ישראל בתקופה שבין אוקטובר 2015 לדצמבר 2017. מחקרם התבסס על מאגר מידע הכולל 700 מפגעים, שהשתתפו ב-560 פיגועים; כאלה שפעלו לבד או בשיתוף עם אחרים (חברים או קרובי משפחה), אך ללא סיוע מבצעי מטעם ארגון ממוסד.

◀ המחקר של מררי וגנור⁵⁸ כלל מדגם מייצג של ראיונות אישיים ארוכים עם 45 מחבלים בודדים בבתי הכלא. שב"ס והמפגעים שיתפו פעולה באופן מלא. הממצאים בקרב 45 המרואיניים העלו כי "ברקע לפיגועים עומד שילוב של מוטיבציות: נסיבות פסיכולוגיות, מניעים אידיאולוגיים ונסיבות אישיות". לצד אלה מצאו החוקרים לא פעם גם 'אירועי טריגר' - פיגועי חיקוי, אירועים גיאופוליטיים ואירועים טראומטיים. "כל אלה -

⁵⁶ כך למשל טען במשפטו תאמר ורידאת, שהחליט "להגן על מסגד אל-אקצא" ודקר יהודי בפ"ת ב-7.10.2015. ורידאת טען שהרקע לביצוע העבירה שביצע אינו לאומני אלא נבע אך ורק ממצוקה נפשית, מבעיות בתחום בריאות הנפש, ומסכסוך עם אשתו. בית המשפט דחה זאת לחלוטין (תפ"ח 62711-10-15, מ. ישראל נגד ורידאת, גזר הדין בבית המשפט המחוזי בלוד).

⁵⁷ הציטוטים והמידע אודות מחקר זה לקוחים מהודעת המשרד לביטחון פנים מיום 12.6.2018; מררי שימש בשנים 2009-2002 המנהל המדעי של מחקר טרור המתאבדים הפלסטיני מטעם המטה לביטחון לאומי. פרופ' בועז גנור הוא המייסד והמנכ"ל של המכון למדיניות נגד טרור ודיקאן בית הספר לממשל במרכז הבינתחומי הרצליה.

⁵⁸ הראיונות נערכו במרחק זמן של לפחות חודשים אחדים מיום הפיגוע. להרחבת מה על המחקר וכן לעיון בשיחה אודותיו עם פרופ' מררי, ראו: נדב שרגאי, 'המתאבדים החדשים', ישראל היום, 24.8.2018.

כך התגלה – "הועצמו על ידי הסתה מכוונת. בקרב 60 אחוזים מהנערים במדגם, 28% מהגברים ו-11% מהנשים, נמצא המניע האידיאולוגי (לאומני ודתי) כמשפיע על קבלת ההחלטה".

◀ **"יחד עם זאת – שני שליש מכלל המפגעים שנכללו במדגם הראיונות האישיים סבלו מהפרעה נפשית, פסיכוזא או נטייה אובדנית. מספר גבוה מקרב הנבדקים במדגם היו בעלי נטייה אובדנית פסיכולוגית ו- 54 אחוזים מהנבדקים אף ציינו שהעדיפו למות בפיגוע".**⁵⁹

◀ במדגם הראיונות נמצא עוד כי שכיחות הבעיות המשפחתיות היה גבוה במיוחד בקרב הנשים המפגעות, אך לא רק בקרבן.

◀ המחקר עסק בכלל המפגעים ולא רק במפגעי 'אל-אקצא בסכנה'. הללו הציגו מגוון של סיבות למעשיהם, אך היו ביניהם לא מעטים שקשרו את פעולתם לסיפור 'אל-אקצא' (או שאחרים עשו זאת בשמם). העובדה שמפגעים רבים היו בעלי נטייה אובדנית והעדיפו למות בפיגוע לא הפתיעה. מה שהפתיע היה שיעורם – כאמור, **למעלה ממחצית הנבדקים!**

◀ מחקרם של מררי וגנור עדיין הוגדר 'חסוי' בקיץ 2019, אולם ניתן לדלות עצמאית, מהכרוניקה העיתונאית וממקורות נוספים, לא מעט דוגמאות למפגעים שסבלו ממגוון של מצוקות נפשיות, שחלקם אף הביעו רצון מפורש למות. רבים מהם כרכו יחדיו את מצוקתם האישית עם 'מצוקתו' של 'אל-אקצא הנתון בסכנה'. רבים מהם זכו בהמשך לתואר שהיד, בזכות החיבור הזה.⁶⁰

דיכאון, אהבה נכזבת ומריבה משפחתית

◀ **מונה פדזה אבו טיר**, אם לחמישה ממשפחה המזוהה עם חמאס, ניסתה לדקור יהודים בעיר העתיקה של ירושלים במרץ 2016 ונורתה למוות. על פי השב"כ היא סבלה מדיכאון מתמשך, וכנראה ביקשה את נפשה למות. בני משפחתה תלו ליד ביתם שבכפר אום טובא (במזרח ירושלים) כרזת בד גדולה ועליה צילומים של אימם ושל כיפת הסלע.

◀ **אחמד מוחמד מחאמיד** מאום אל-פחם, שלדברי בני משפחתו היה מטופל במרכז לבריאות הנפש בשער מנשה ואף אושפז בעבר על רקע פסיכיאטרי, יצא מהר הבית דרך שער המג'לס ביולי 2018, כשהוא חמוש בסכין. מחאמיד הסתער על השוטר הקרוב ביותר לשער וניסה לדקור אותו. שוטרים שעמדו בסמוך ירו בו למוות. קרוביו העידו שלא היה אדוק מבחינה דתית והם הופתעו מעצם העובדה שביקר במסגד אל-אקצא. מעמדו עבר 'שדרוג' מהיר. ממשבצת 'המצוקתיים' שבקצה הרצף הפלסטיני הוא עבר היישר אל פנתיאון השהידים הפלסטיני הלאומי-דתי, בהלווייתו, שנערכה שלושה ימים לאחר מכן, השתתפו אלפים שהבטיחו לפדות את אל-אקצא בדם ואש.⁶¹

◀ **פואד תמימי**, שבראשית מרץ 2016 פתח באש לעבר שוטרים ישראלים בשער הפרחים בירושלים, פצע קשה אחד מהם ונורה למוות - היה גם גנב ונרקומן. למרות זאת, בעמוד הפייסבוק של הפת"ח מיום 9.3.16 פורסמה

⁵⁹ שם.

⁶⁰ שבתי בנדט, 'לא רק אל-אקצא והסתה: רבים מהמחבלים פעלו בגלל מצוקה נפשית', חדשות אתר 'וואלה', 10.3.2016; נדב שרגאי, 'נגועים בשיגעון', מוסף 'ישראל השבוע', 'ישראל היום', אתר העיתון, 5.10.2017.

⁶¹ נדב שרגאי, 'המתאבדים החדשים', 'ישראל היום', 24.8.2018.

תמונתו לצד תמונות שני מחבלים שביצעו פיגועים נוספים ונכתב עליהם: "כבוד לכל המחבלים שנהרגו שלשום בעת שביצעו שלושה פיגועים נפרדים. אשרי השהידים..."

◀ **עבדאללה טקאטקה** מבית פאג'ר, שהיה על פי צה"ל מעורער בנפשו, ניסה ביולי 2017 להתאבד באמצעות הסתערות עם סכין לעבר חיילים, ונורה למוות. החמאס פרסם הודעת אבל על מותו, שבה שובצו, זו לצד זו, תמונתו ותמונת כיפת הסלע שבהר הבית.

◀ **אמאני סבאתין**, אם לארבעה מהכפר חוסאן, שרבה עם בעלה ונקלעה למצוקה נפשית קשה, ניסתה בראשית מרץ 2016 לדרוס חיילים בצומת גוש עציון ונורתה למוות. הנשיא הפלסטיני מחמוד עבאס שיגר מכתב תנחומים להוריה ולמשפחתה, שבו כתב: "השהידה אמאני חסני ג'ואד אל-סבאתין הרוותה בדמה הטהור את אדמת פלסטין".⁶²

◀ **סובחי אבו ח'ליפה**, שב-8.10.15 דקר תלמיד ישיבה סמוך לצומת הגבעה הצרפתית בירושלים ופצע אותו קשה, ענה, על פי כתב האישום שהוגש נגדו, להגדרת הטיפוס הנגרר. תחילה כתב לחברתו שבדעתו לבצע פיגוע. אחר כך הודיע לה שיעשה זאת למחרת. חברתו ביטלה את הצהרותיו. היא כתבה לו שגם בעבר הבטיח להיות שהיד ולא עשה דבר. אבו ח'ליפה השיב לה שמחר יהפוך לשהיד, ולמחרת אכן דקר את תלמיד הישיבה.⁶³

◀ **אחמד יוסף עאמר** מהכפר מסחה שבשומרון, שב-9 במרץ 2016 ניסה לדקור חיילים במחסום אזוואיה מדרום לאלקנה, נורה ונהרג. ממכתב ההתאבדות שלו התברר שהיה חייב כמה עשרות שקלים לשלושה אנשים. הוא כתב להוריו: "לאימא ואבא, סלחו לי... מדובר ברצון האל".⁶⁴

◀ **עומר אחמד לוטפי ח'ליל** בן ה-34, שביוולי 2017 ביצע פיגועי ירי יחד עם ארוסתו מצפון ירושלים, עשה זאת לדברי השב"כ על רקע העובדה שמשפחותיהם לא הכירו בקשר ביניהם. כשניסו לעוצרו, הוא ניסה לשלוף נשק ולהתנגד, ונורה למוות.⁶⁵

◀ **רוקיה אבו עיד** בת ה-13 מהכפר ענתא, שבינואר 2016 ניסתה לדקור מאבטח במחסום ענתות, רצה למעשה אל מותה, מתוסכלת וזועמת בעקבות מריבה עם אחיותיה.⁶⁶

◀ **עיסאם ת'וואבתה** בן 34 מבית פאג'ר, מטופל קבוע בבית החולים לפגועי נפש בבית לחם, רצח בנובמבר 2015 את הדר בוכריס בת ה-21 בדקירות סכין, בצומת גוש עציון. חייל מגדוד שמשון ירה בו למוות.⁶⁷

◀ **ע.**, שהפרידה מחברתו שברה את ליבו, החליט להוכיח לה באמצעות פיגוע ביהודים שלא העריכה אותו מספיק.⁶⁸

⁶² ניר חסון ואחרים, 'פצוע קשה בפיגוע בשער שכם...', אתר *הארץ*, 9.3.2016; אלישע בן קימון ואליאור לוי, 'אם לארבעה ומחבלת', אתר *ידיעות אחרונות* - 'וואינט', 5.3.2016.

⁶³ על פי כתב האישום נגד ח'ליפה. הובא על ידי העיתון *ידיעות אחרונות*, במוסף '7 ימים', מיום 4.11.2015, בכתבתו של אמיר שואן.

⁶⁴ ניר חסון ואחרים, 'פצוע קשה בפיגוע בשער שכם...', אתר *הארץ*, 9.3.2016.

⁶⁵ יוחאי עופר, 'יצא לפיגועי ירי כי משפחתו לא הכיר באירוסיו', אתר *אנ.אר.גי.*, 16.7.2017.

⁶⁶ 'המתאבדים שמאחורי הסכינים', סקירת 'תיאום פעולות הממשלה בשטחים' מיום 9.3.2017

⁶⁷ http://www.cogat.mod.gov.il/he/Our_Activities/Pages/Beyond-the-Knife-Lone-Attacker.aspx שם.

◀ ברוב המקרים של הללו ודומיהם אימצה אליה החברה הפלסטינית את המפגעים המצוקתיים, או פגועי הנפש, והציגה אותם כשהידים, פעמים רבות כ'שהידים של אל-אקצא'. במרבית המקרים הללו רבו מאוד גילויי השמחה, ההערצה וההאדרה למעשיהם, ממש כמו למעשיהם של המפגעים 'הנורמטיביים'. אלה ואלה הפכו לגיבורים.

"סמי הרגעה לאימהות השהידים"

◀ גילויי השמחה הללו, שזרים מאוד לחברה היהודית (והמערבית בכלל) - לא היו תמיד אותנטיים ולא תמיד שיקפו את המציאות ואת התחושות האמיתיות של המצהללים והמצהללות בהלוויות השהידים. גם ההבנה הזאת חשובה לענייננו, מכיוון שהיא מעידה על הלחץ העצום שמפעילה החברה הפלסטינית לא רק על השהידים, אלא גם על בני משפחותיהם.

◀ הנה עדות מחקרית נוספת של ד"ר רונית מרזן מהקתדרה לגיאואסטרטגיה על שם חייקין, בבית הספר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה. מרזן שירתה ביחידה 8200 וכמומחית ידע במשרד רהמ"ש במשך 19 שנה, והרחיבה שם את ידיעותיה בנוהגים הלשוניים, התרבותיים והדתיים של החברה הערבית.

◀ לנוכח גילויי השמחה בקרב אימהות השהידים, כפי שתיעדה אותם התקשורת, פרסמה מרזן מאמר שלא עורר הדים מרובים: **"אימהות השהידים: מבט מזווית אחרת"**.⁶⁹ מרזן תיארה שם, מניסיונה המקצועי וכחוקרת שמעורה בנעשה בחברה הפלסטינית, את מצוקתן של אימהות השהידים, כפי שהיא התוודעה אליה:

"בעת הולדתם ובעת קבורתם כשהידים - רחמן מולאם לטובת התעצמותה של האומה, ועם מות בניהן הן זוכות למעמד דתי- חברתי חדש של 'אימהות השהידים'. אובדן הפרטי הפך לאובדן הקולקטיבי של האומה. עליהן לכבש את צערן ואת בכיין, להתגאות באומץ ליבם של הבנים, להודות לאללה על הזכות הגדולה שנפלה בחלקן ולהשתתף בטקסי האדרתו של השהיד.

מתן סמי הרגעה לאימהות השהידים, ולעיתים אף הרחקתן מגופת הבן המת מבלי שתוכלנה לחבקו ולנשקו לפני קבורתו, הן חלק מהצורך הגברי להבטיח כי הלווייתו של הבן תהיה מפגן של כוח, גאווה וכבוד, ולא של בכי 'היסטרי'.

'הגברים אינם מסתפקים בשליטתם בחיינו, בנישואינו ובגורלנו. הם מבקשים לכפות חוקים גם על דמעותינו', כך אומרות חלק מאימהות השהידים הפלסטינים, הנדרשות לפצוח בצהלולים במקום להתאבל על אובדן בניהן".

◀ מרזן דיווחה במאמרה על מחקריהם של פרופ' נאדרה שלהוב-קבורקיאן, ד"ר מאריה הולט וד"ר מראם מסארווה וכן של הפסיכיאטר איאדסראג', שדיווחו כי "קולן המושקק של אימהות השהידים זוכה לאוזן קשבת במרכזי הסיוע הנפשי הפלסטיני".

⁶⁸ שם. ראו שם דוגמאות נוספות למפגעים שהיו פגועי נפש, או שסבלו ממצוקות שונות.
⁶⁹ דונית מרזן. אימהות השהידים: מבט מזווית אחרת, הפורום לחשיבה אזורית, 17.6.2016.

אימהות השהידים, מציינת ד"ר מרזן, "מתארות את התמודדותן הבלתי פוסקת עם ילדיהן הכועסים והמיואשים, המעדיפים למות כדי לחיות בעולם הבא, במקום לחיות כמתים בעולם הזה. הן מערערות על תיוגן כאימהות רעות, המחנכות את בניהן לקידוש המוות במקום לקידוש החיים, ומספרות על המעקב היום יומי שהן מנהלות אחר ילדיהן, כדי לוודא שאין בכוונתם לצאת למסע נקמה על מות קרובי משפחה וחברים... האימהות מתוודות בפני הפסיכותראפיסטים המטפלים בהן, כי רצו להשיא את בניהן לכלות בעולם הזה, ולא בעולם הבא, וייחלו לנכדים שימלאו את חלל הבית שנבנה עבורם..."⁷⁰

◀ אחת החוקרות שמרזן הסתמכה על ממצאיה ומסקנותיה היא ד"ר מראם מסארווה, מחברת הספר: פוליטידיתיה של שכול בחברה הפלסטינית - מגדר, דת ולאום. מסארווה העלתה, כי ההורים הפלסטינים, שאיבדו את יקיריהם בעקבות פעילות אלימה על רקע פוליטי, מצאו עצמם במציאות שבה הגבול בין הפרט לכלל נוטה להיטשטש. במחקרה, בחרה מסארווה לעסוק בהורים פלסטינים מיהודה ושומרון (20 זוגות הורים), שבניהם ובנותיהם נהרגו במסגרת אינתיפאדת אל-אקצא, אך לא כמתאבדים. ניתן להניח (בדרך של קל וחומר), שרבות ממשקנותיה רלוונטיות גם להורי המתאבדים. מסארווה כותבת על "הניכוס החברתי של השכול האישי", ומוצאת שהוא "מצליח תמיד להעמיד את האינטרס הלאומי מעל חייהם הפרטיים של יחידים".⁷¹

◀ ספרה מלמד, כי "בחברה הפלסטינית שבה יש רוב מוסלמי, השימוש בדת כבמקור סמכות עליון" הוא דרכה של הלאומיות "להבנות ולעצב את תפיסת השכול כחלק מהתודעה הקולקטיבית". במחקרה מציעה מסארווה להמשיג שילוב זה במושג חדש, שאותו היא מכנה: 'פוליטידיתיה'. פוליטידיתיה, על פי הגדרתה, היא "תהליך מניפולטיבי שבו סוכני הלאומיות עושים שימוש בחלקים מסוימים של הדת, על מנת לקדם ולשרת את סדר היום הפוליטי בחברה, בזמן נתון כלשהו". הפוליטידיתיה, על פי מסארווה, "היא הממד הראשון והמרכזי ביותר בהנדסת ועיצוב תרבות השכול בחברה הפלסטינית".⁷²

◀ מרזן ומסארווה מתארות פן שהחברה הישראלית כמעט שלא מודעת אליו. הוא חשוב כאמור לענייננו, כי גם בו יש כדי להעיד על הדפוס המשתלט והכמעט 'אונס' של החברה הפלסטינית, בשעה שהיא מאמצת אל ליבה את המפגעים 'המצוקתיים' ופגועי הנפש, ומציגה אותם כשהידים, פעמים רבות כ'שהידים של אל-אקצא'. חלק מאימהות השהידים, כפי שארזן, והחוקרים הפלסטינים שהיא מביאה ממצאיהם מתארים, 'נאנסות' למעשה על ידי אותו דפוס משתלט, ומצוקתן האישית מולאמת.

◀ לא רק חוקרים ואנשי אקדמיה נתנו את דעתם לכך. גם בית המשפט בישראל התייחס לכך מעת לעת. בדצמבר 2017 דקר יאסין אבו אל-קרעה את המאבטח אשר אלמליח בתחנה המרכזית בירושלים ופצע אותו קשה מאוד. אבו אל-קרעה הסביר לחוקריו שעשה זאת, "כדי להגן על ירושלים ועל מסגד אל-אקצא". בגזר

⁷⁰ חיזוק למאמרה של מרזן ולמחקרים שהיא מביאה ראו במאמר: 'על שמחת אימהות השהידים', מיום 5.12.2001 באתר ממר". ראו שם מדבריה של אעתדאל אל-ג'ירי, מומחית לענייני נפש וחברה באגודה הפלסטינית לנשים עובדות.

⁷¹ בהקשר זה ראוי להעיר כי בניכוס 'השהאדה' עוסקים בין היתר פלגים פלסטיניים שונים, עקב תחרות פנימית ביניהן.

⁷² ד"ר מראם מסארווה, פוליטידיתיה של שכול בחברה הפלסטינית, רסלינג, 2015, מתוך המבוא לספר.

דינו התייחסו השופטים נעם, פרידמן-פלדמן ואברבנאל הן לתופעת השהיד והן למימוש אידיאולוגיה זאת תוך ניצול מי שנתון במצוקה נפשית, וכתבו בין היתר:

"האידיאולוגיה של כמיהה להפוך 'שהיד', אגב ביצוע רצח של אחרים - אשר הופכת את המוות למטרה ואת הרוצח ל'קדוש' ולדמות מוערכת - היא אידיאולוגיה רצחנית המופצת ברבים, כרעל וכארס, במערכות מגוונות של הסתה פרועה". היא "מאמצת לכלל מימוש, הן על ידי קנאים קיצונים לדרך אידיאולוגית זאת, והן על ידי גורמים אחרים שקל לפתותם, כמו - ילדים, צעירים ומי שנתונים במצוקות שונות, לרבות מצוקות נפשיות" (ההדגשה שלי - נ.ש.).⁷³

קצף השיגעון

הנה כי כן - מפגעי 'אל-אקצא בסכנה', לגווניהם השונים, לא זו בלבד שמקוטלגים על ידי החברה הפלסטינית כשהידיים, אלא כמובחרים שבהם: 'השהידים של אל-אקצא'. העובדה שגם פגועי נפש ו'מצוקתיים' רבים נגאלים מהתווית שנידתה אותם מהחברה באמצעות פיגוע השראה; באמצעות פיגועים הנישאים על כנפי עלילת 'אל-אקצא בסכנה' - רק מדגישה עד כמה עמוק ליקוי המאורות, שבו לוקה החברה הפלסטינית בכל הנוגע לאל-אקצא, ה'מאויים' לכאורה.

יש מעט מאוד יהודים פגועי נפש, אם בכלל, שיצאו לרצוח ערבים כמזור למכאובם האישי. גם במרבית מדינות העולם הנאור נמצא רק מעט בעלי רקע אישי בעייתי, שימצאו מזור למצוקתם דווקא בפיגוע התאבדות ורצח של בני קהילות לאומיות או דתות יריבות. המסקנה המתבקשת היא אפוא שהמצוקה האישית של הפלסטיני או הפלסטינית שיוצאים לפגע ביהודים בכלל, ובשם אל-אקצא בפרט, היא רק 'הקצף שעל פני המים', אם תרצו - קצף השיגעון. השיגעון צף מלמעלה, אך יונק ממצע עמוק פי כמה: מחברה ואווירה שמקדשים את המוות, ומגדירים אותו כנורמלי, מותר ורווח.

שורש הבעיה נעוץ בחברה שמעבירה את השוליים הכי בעייתיים שלה - 'המצוקתיים' ולא פעם האובדניים - מהחלק הכי בלתי מוערך בחברה, אל החלק המוערך ביותר שלה. מעבר חד זה מתרחש בזכות הפגיעה ביהודים. המפגעים - 'הנורמטיביים' ו'המצוקתיים' כאחד - מבצעים רבים מפיגועיהם בשם הסכנה כביכול ל'אל-אקצא', ובשנים האחרונות גם בשם האיום לכאורה על הסטטוס קוו בהר הבית, והאפשרות שיהודים לא רק יבקרו בו, אלא גם יתפללו שם. מנקודת מבטו של השהיד טרם מותו, הוא ירוויח פעמיים. פעם אחת הוא יהפוך להיות שהיד ויזכה לאחר מותו לעולם שכולו טוב, ובפעם השנייה, דמותו - גם כשמדובר בדמות בעייתית - תהפוך למקובלת ונערצת. לפתע הוא יהפוך להיות 'שייך'.

נראה כי ניתן לסכם עניין זה בתובנות של שתי חוקרות. הראשונה, ד"ר מיכל מורג (ראש התוכנית לפרופילאות פלילית באוניברסיטת אריאל ומרצה במרכז האקדמי רופין), ציינה בריאיון לעיתון ידיעות אחרונות בשלהי 2015:

⁷³תפ"ח 59601-12-17, מדינת ישראל נ' יאסין אבו אלקרעה, בית המשפט המחוזי בירושלים, לפני השופטים י' נועם, ר' פרידמן-פלדמן וא' אברבנאל. גזר דין מיום 18.3.2019, עמ' 10, 11.

"במחקרים שנעשו עם מחבלים ששרדו הם אומרים: 'מי שהיינו לפני, שונה לגמרי ממי שאנחנו אחרי'. חלקם הגדול שיפרו את מצבם הכלכלי בגלל מה שעשו, מצאו זוגיות בעקבות המעשים שלהם, וכמובן גם את ההשתייכות למשפחה ולכלל. כשמראיינים אותם הם אומרים: 'אנחנו הפלסטינים'. הם לא הרגישו חלק מ'האנחנו' הזה אלא רק אחרי הפיגוע של הסכין".⁷⁴

◀ החוקרת השנייה היא ד"ר ענת ברקו (סגן אלוף במילואים ודוקטור לקרימינולוגיה) שהתמחתה בחקר הטרור, ושעבודת הדוקטורט שלה עסקה ב"תשתית המוסרית של טרוריסטים שהתמחו בשיגור מפגעים מתאבדים". ברקו התבססה, בין היתר, על מחקרי שדה שערכה פנים אל פנים מול טרוריסטים, בבתי הכלא השמורים ביותר בישראל. "מניסיון של שנות מידע ומחקר בתחום, כולל באגף הצעירים שביצעו פיגועי טרור", אומרת ברקו, "המפגעים ניזונים מלחץ חברתי, הן מהאדרה של צעירים שכבר ביצעו פיגועים והן מהצורך להשתייך, בעיקר בגיל ההתבגרות... זאת חשיבה שבאה מתוך שנאת האחר ומתוך נורמליזציה של אלימות, שהפכה להיות משהו מובנה. במחקרים שלי קראתי לזה: 'להיות שהיד או לא להיות'".⁷⁵

ניתן לרכוש את הספר דרך האתרים של 'המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה' והוצאת הספרים סלע מאיר

⁷⁴ אמיר שואן, מוסף '7 ימים', ידיעות אחרונות, 4.11.2015.

⁷⁵ נדב שרגאי, 'לא נולדו אתמול', מוסף 'ישראל השבוע', ישראל היום, 27.11.2015.